

Kuramsal Bilginin Oluşumu ve Toplumsal Bilgiye Dönüşümünde Epistemoloji Bilgi Hizmetleri İlişkisi I

Relationship Between Epistemology and Information Services in the Transformation of Theoretical Knowledge to Social Knowledge

Özgür Külcü*

Öz

Epistemoloji, felsefenin bir dalı olarak bilgi üzerine çalışmaktadır. Epistemoloji bilginin ortaya çıkışı, doğası, kaynağı ve sınırları gibi temel sorulara yanıt arar. Kütüphane ve bilgi bilimleri de bilgi üzerine çalışmaktadır. Kütüphane ve bilgi bilimleri ve epistemoloji alanları arasındaki ilişki sadece bilgi üzerine çalışmalarından değil, aynı zamanda bilginin sosyal kullanımını maksimum düzeye ulaştırma amacından da kaynaklanmaktadır. Çalışmamızda, kütüphane ve bilgi bilimleri ile epistemoloji arasındaki ilişki çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Bununla birlikte bilgi teorisini ortaya koyabilmek için bilgi olgusu, ekonomik, sosyal ve kültürel yönleriyle ele alınmıştır.

Abstract

Generally epistemology is the branch of philosophy that's studies knowledge. It attempts to answer the basic question about knowledge and its creation, source, use, borders etc. Library and information science is working about knowledge, too. Relationship between library and information science and epistemology comes from not only concept of knowledge but also as a social source, each area try to maximize social use of knowledge. In our study we try to explain relationship between library and information science, and epistemology with different ways. In addition to bring forward what is the theory of knowledge we studied knowledge as a economical, social and cultural fact.

* Özgür Külcü, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü Araştırma Görevlisidir; e-posta: kulcu@hacettepe.edu.tr

Anahtar Kelimeler:

Bilgi Teorisi, Kütüphanecilik Felsefesi, Kütüphane Teorisi, Sosyal Epistemoloji

Keywords:

Knowledge Theory, Philosophy of Librarianship, Library Theory, Social Epistemology

"Bilgelik tekilde çoğulu görebilmektir"

Arthur Schopenhauer

Giriş

Çalışmada, Platon'nun idealar teması üzerine kurduğu bilgi teoreminden, modern kurumsal yaşamda entelektüel kapital olarak algılanılan bilgi modeline kadar, geçmişten günümüze bilgi olgusu irdelenmiştir. Değerlendirilen konunun kapsamı ve yoğunluğu göz önünde tutularak çalışma iki bölüm olarak hazırlanmıştır. İlk bölümde, felsefi bilgiden bilimsel bilgi anlayışının gelişimine kadar olan süreç ele alınmıştır. Kütüphane ve bilgi bilimlerinde, bilgi olgusunun toplumsal ve sosyal altyapısıyla bilimsel temelleri irdelenmiştir. Epistemolojik açıdan bilgi olgusuyla, kütüphane ve bilgi bilimlerinde ele alınan bilgi olgusu arasındaki ilişki sosyal epistemoloji penceresinden değerlendirilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, bilginin; iktisadi ve ekonomik açıdan değerleri etkileyen ve bu değerlerden etkilenen yapısını bir ölçüde yansıtmaya gereği hissedilmiştir. Bilginin sadece felsefi yönüne değinmekle, elini şakağına koyarak kendince yarınlara ilişkin sonuçlar çıkarmak eşdeğer görüldüğünden, bilgi felsefesindeki değişimin alt yapı unsurlarını yansıtan ve ileride epistemolojinin alacağı yeni boyutların habercisi olan bu değişimleri yansıtmaya gereği duyulmuştur. Kütüphane ve bilgi bilimlerinin alacağı öngörülen yeni boyutlar çalışmanın ikinci bölümünde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın genelinde, geniş bir yelpazede "bilginin sertüveni"ni incelemek belki ilk bakışta dağınık bir çalışma gibi görülebilir. Felsefi bilgiden, bilgi hizmetlerinde epistemolojik yaklaşımlara, ekonomik ve sosyal dönüşüm aracı olarak bilgiden, kurumsal artı değer olarak bilgi ve bilgi hizmetlerinin mevcut durumu ve yarınlarına ilişkin beklentileri ortaya koymak; gerçekten de oldukça geniş ve her biri ayrı bir çalışma konusu olacak denli kompleks görünmektedir. Diğer yandan, bilgi üzerine analitik ve epistemolojik bir çalışmanın, bu yoğunluğu içermesi gerektiği düşünülmektedir. Tüm bilimlerin temeli olarak felsefenin algılanışı bir yana, epistemolojinin başlı

başına felsefenin iki ana dalından birini oluşturması, içine modern felsefenin doğuşu ve felsefede bilgi sorununu almayan epistemolojik çalışmaların, özellikle bizim gibi felsefi yönünü biraz ihmal etmiş bir alanda ilgili konuda çalışma yürütenler için, doğru olmadığı düşünülmektedir. Kendimizi her geçen gün biraz daha bilgi profesyoneli deyimiyle iç içe bulduğumuz günümüzde, bir profesyonelin öncelikli işinin, ilgili olduğu alanda düşünmek ve bu düşüncelerini uygulamaya geçirmek olduğu unutulmamalıdır. Bilgi üzerine profesyonellik, kanımızca bilgi üzerine çok boyutlu yaklaşımların öncelikle algılanmasını gerektirir. Alanımızda materyalden ya da kaynaktan bilginin kendisine yönelişin, sadece teknik boyutta bir değişimi yansıtmamanın ötesinde, doğrudan analitik ve epistemolojik yaklaşımları gerektirdiği düşünülmektedir. Çalışmada değinileceği üzere, kurumsal problemlerle ilgilenen sistem analistleri ve sosyal epistemologlar, halihazırda bilgi sistemlerinde, bilginin üretiminden itibaren yönetimlerine ilişkin teoriler geliştirme çabasındadırlar.

20.yüzyılın ikinci yarısına kadar felsefe ve disiplinleri, kendi içerisinde diğer disiplinlerle çok da ilişki içerisinde olmayan bir yapıya sahiptiler. Oysa günümüzde, giderek artan; her alanda üretim talebi ve yeni pazar arayışı, daha iyisini daha yenisini üretme ya da hizmete sunma zorunluluğu, sistemi geliştirecek her türlü unsurun sisteme dahil edilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Günümüzde pek çok disiplin birbirinin içerisinde tanımlanmaktadır. Epistemolojinin daha yüzyılın başına kadar, filozoflar arasında kısır bir çekişmeyi yansıtan bir tartışma platformunu oluşturduğu bilinmektedir. Ancak günümüzde; yönetimden, psikolojiye, sosyolojiden, iletişim bilimlerine kadar pek çok alanın epistemolojiyi doğrudan kendi kapsamına aldığını görmekteyiz. "Bilimin başlı başına bir bilgi etkinliği" olması, her bilimsel alanın da bir şekilde epistemolojik açılım yaratması gereğini doğurmaktadır. Hiçbir bilim başka bir alandan bağımsız algılanmamalıdır. Her bilimsel alan evrensel olarak bir noktaya doğru hareket etmektedir. O da insanlığın ve evrenin saltık doğrularına ulaşmaktır. Bu söylediğimiz sözler bile yüzeysel olarak epistemolojik bir çıkarımı yansıtmaktadır. Epistemolojiyi, geçen yüzyıla kadar yoğun olarak yapıldığı gibi kısır bir çekişme olarak, "obje-süje" ilişkisinin tartışma platformu olarak görmemek gerekir. Epistemoloji, içine; bilginin kaynağı, sınırları, doğruluğu, geçerliliği...vb. gibi tüm bilgi sorunlarını alıyorsa, onu sadece kaynağıyla ve kaynağında özne nesne ilişkisiyle sınırlamak, ancak boş sohbetlerin, entelektüel gevezeliklerin malzemesi yapmak demektir. Oysa bilimin kendisine yararlı olacak her çıkarıma ihtiyacı vardır. Bilgi kuramları da doğrudan bilimin ve bilimsel araştırma yöntemlerinin temelini oluşturmaktadır. Bu yüzden bilim felsefesiyle bilgi felsefesi yan yanadır.

Kütüphane ve bilgi bilimleri için de durum farklı değildir. Güncel gereksinimleri doğrultusunda bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak hizmetlerini geliştirmeye çalışan kütüphane ve bilgi bilimlerinin, yaratıcı düşünce ve uygulamaların ortaya çıkışında bir yöntem olarak epistemolojiye ve epistemolojik yaklaşımlara gereksinimi vardır. Kanımızca bilgi profesyonellerinin, bilginin toplumsal, sosyal ve ekonomik önemini ve değerini kavrayarak, bulunduğu "*bilgi iletişim zincirinin*" sadece pasif bir halkası olmanın ötesinde, kendi açısından epistemolojik ve entelektüel olarak, bilgi olgusu ve sorununa dönük güncel çıkarımlarda bulunması gereklidir. Çalışmada özellikle sosyal epistemoloji bilgi hizmetleri ilişkisi işlenmiştir.

Bu çalışma "Türk Kütüphaneciliği" dergisinin farklı sayılarında yayımlanmak üzere iki bölüm halinde hazırlanmıştır.

Bilgi Felsefesi: Epistemoloji

Bilgi felsefesi ya da deyim olarak epistemoloji kabaca, bilgi konusu ve bilgi sorununu ele alan bir temel felsefe disiplini olarak tanımlanmaktadır. Epistemolojinin bir felsefe disiplini olarak Yeniçağ'da ortaya çıktığı dile getirilmektedir. Bu disiplinin kurucusu olarak John Locke gösterilmektedir. Locke "İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme" adlı yapıtında tanrı, evren, yaratılış, ruh ve madde ilişkisi vb. konularda düşünmeden önce yapılması gereken ilk işin, insanın bilme yetisinin ele alınması, insan zihninin yapısının ve işleyişinin çözümlenmesi ve özne olarak neleri bilip bilemeyeceğimizin araştırılarak, bilgimizin sınırlarının saptanması gerektiğini belirtmiştir. Bilginin kaynağı, doğruluğu ve sınırlarını belirlemeye çalışmak ve bu noktadan tanrı, evren, yaratılış, ruh, madde ilişkisini çözümlenmeye yönelmek de epistemoloji kapsamında değerlendirilmiştir. Bilginin içeriği olarak tanımlanabilecek bu üç unsur, bilginin mantığıyla da uyum içerisinde düşünülmüştür (Özlem, 1995:32-33).

Bilgi felsefesi ya da epistemoloji genel olarak bilimsel bilginin ne olduğunu açıklamaya çalışır. Bilginin kaynağı üstüne savlar ileri süren; usçuluk, duyumculuk, sezgicilik, deneycilik vb. gibi alanlarda tanımlanmaya çalışılmıştır. Genel olarak bilme olgusuyla bilme olayını inceler. Bilgi anlamına gelen "episteme" deyimiyile, bilim anlamına gelen "logos" deyiminin birleşmesinde oluşmuştur. Çeşitli bilgi alanlarındaki bilimlerin bilimini yapar. Felsefe'de kavramsal ayrımların ilk olarak J.F.Ferrier tarafından ortaya atıldığı söylenmektedir. Ferrier; genel olarak felsefeyi bilgibilim (epistemoloji) ve varlık bilim (ontoloji) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bilgibilime de bilme olayını ve bilme sürecini inceleme görevi verilmiştir (Felsefe,... 1976: 63).

Epistemoloji şu sorulara odaklanmıştır:

Neyi bilebiliriz? Bilgimiz sadece nesnenin bilgisiyle mi sınırlıdır? Nesnelere oldukları gibi mi yoksa bize göründükleri gibi mi biliyoruz? Bilgimizin kaynağı deney mi, yoksa duyularımız mıdır? Bizde deneyden önce sahip olduğumuz bilgiler de var mıdır? Doğruluk nedir? Nesnelere için upuygunluk var mıdır? (Özlem, 1995: 34)

Bu sorular aşağıdaki gibi de şekillendirilebilir:

- Bilgimizin kaynağı zihnimiz midir yoksa duyum ve algularımıza mı dayanır?
- Doğru bilgi nesneye uygun bilgi ise, bu uygunluğu denetleme ölçütlerimiz var mıdır?
- Bilgi sadece deneye mi dayanır, deney ötesi bilgi de var mıdır?
- Duyumlar ve izlenimler bize nesnelere olduğu gibi yansımaları şeklinde mi, yoksa sadece nesnelere gelen izlenimleri mi yansıtır?
- Duyum ve algularımız nesnelere algılanışında subjektif unsurları da katıyor mu?

Bilgi, nesnelere bizde yansımaları değil de, bize ait bir türünse, nesnelere kendi kendilerine var olma yolu kapanmış mı olur? Eğer böyleyse nesnelere kendi bilgisi sadece yansımalarıyla mı sınırlıdır? (Özlem, 1995: 33-35).

Bildiğimiz şeyleri nasıl bildiğimizi gösteren epistemoloji, birbirine zıt iki düşünce okulunun etkisinde kalmıştır. Akılcılık (rasyonalizm) ile deneycilik (ampirizm) bu ekolleri oluşturmaktadır. İki düşüncenin de en sistematik felsefi ifadelerini 17. Yüzyıl bilimsel devrim koşullarında bulduğundan söylenebilir. İki yaklaşım da bilgiyi sağlam temeller bulmakla ve iyi temellenmiş bilgiyi basit önyargılı, inanç ya da kanıdan açıkça ayırmakla ilgilenmişlerdir. Rasyonalistleri (Descartes, Leibniz ve Spinoza) etkileyen kesinlik modeli, mantığın ve matematiğin biçimsel ifadesine dayanmaktadır (Marshall, 1998: 135).

Rasyonalistler, doğruluğundan kuşku duyulmayan aksiyomları temel olarak gerçekleştirdikleri "saf" akıl yürütme aracılığıyla insan bilgisinin tamamını eleştirel bir biçimde yeniden oluşturmayı amaçlamışlardır. Ampiristler ise yanılmaz bilginin kaynağı olarak (Locke, Berkeley ve Hume) duyuusal deneyimin izlenimleriyle doğrudan bir ilişki içerisinde olmuşlardır. Rasyonalistler ile ampiristler arasındaki tartışmalar, özellikle doğuştan bilginin önsel (a priori) ya da deneyimden bağımsız olarak var olabilirdiği konusunda odaklanmıştır. Ampiristler, duyuusal deneyimin izlenimleri şekillene kadar insan beyninin boş bir levha, "tabula rasa" olarak görülmesini savunarak, önsel (a priori) bilginin varlığını reddetmişlerdir. 18. Yüzyılda Immanuel Kant'ın temel düzenleyici kavramlardan (zaman, mekan, nedensellik ve diğerleri) oluşan bir çerçevenin tek başına bir deneyimle edinilemeyeceği, fakat bu çerçevenin, deneyim dünyasını yorumlayabilmemiz için gerek-

li olduğu görüşünün, rasyonalistlerle ampiristler arasındaki farklı yaklaşımları uzlaştıran gerçekçi bir bilgi teoreminin ilk yapısını oluşturduğundan söz edilmektedir (Marchall, 1993: 136).

Epistemolojik Açıdan Bilgi, Bilme Süreci ve Bilgi Kuramlarının Gelişimi

Filozofik açıdan insanın, bilen ve eyleyen olmak üzere iki yönden ele alındığı dile getirilmektedir. Bilme olayı, öznenin nesneyle karşılaşmasında ortaya çıkan bir değer olarak gösterilmektedir. Bilgi de özne nesne ilişkisinin ürünü durumundadır. Bu karşılıklı ilişki içerisinde bilginin kaynağı, değeri (doğruluğu) ve sınırları gibi konu ve sorunlar felsefe tarihi içerisinde çok çeşitli açılardan ele alınmıştır. Bu konu ve sorunlar epistemoloji, bilgi kuramı, bilgi felsefesi, gnoseoloji gibi farklı adlarda adlandırılan temel felsefe disiplinleri içerisinde işlenmiştir. Epistemoloji genel hatlarıyla bilgi konusunu ve bilgi sorununu ele alan bir temel felsefe disiplini olarak gösterilmektedir. (Özlem, 1995:32).

Bu genel tanımlamalarla birlikte, tarihsel süreç içerisinde bilgi, bilme süreci, bilme sürecinde özne nesne ilişkisinin nasıl ele alındığını ortaya koymak yararlı olacaktır.

Felsefenin gerçek amacının genel olarak güvenilir bilgi sağlamak olduğu dile getirilmektedir. Doğruluğu ve hakikati aramanın yolları zaman içerisinde sürekli olarak felsefenin sorunları arasında olmuştur. Doğruluk ve hakikate ulaşmada ise bilgi edimi ve bilme olayı sürekli tartışılan bir olgu olarak düşünülmüştür. Bilme, öznenin yani var olanın edimi, bilgi ise bilende oluşan bir yargı olarak değil; bilenin bilme konusu olan şey ile kurduğu bir bağlantı, bu bağlantının ürünü olarak ortaya çıkan şey olarak tanımlanmaktadır. (Grünberg, 1970:8).

Bilginin ne olduğu, ne gibi bilgi türlerinden söz edilebileceği, doğruluğun ne olduğu ile bilginin doğruluğunun neye dayandığı, ne tür bilgilerin kesin açık olduğu ya da olabileceği soruları, Sokrates, Platon ve Aristoteles ile sorulmaya başlamış, her yüzyıl buna yeni sorular ya da bazen de sorunlar katarak günümüze kadar devam etmiştir (Tepe, 1990:5).

Platon, bilgi türleri arasında koyduğu ayrımlarla bilgiyi çeşitli sınıflar arasında ele alan ilk düşünce adamı olarak tanımlanmaktadır. Onun idealar temeli üzerine kurulu varlık görüşüne göre, yalnız idealar; yani ulaşılmak istenen ve belki de günümüzde mutlak gerçek olarak tanımlayabileceğimiz evrensel doğrular, kabul edilebilecek gerçek bilgileri oluşturmaktadır. Daha sonra idealist dünya görüşüne dönüşecek bu düşünce, materyalist yaklaşımların karşısında mutlak idealara ve doğanın ötesindeki gerçeklere dayan-

maktadır. Ancak Platon'un bilgi türü ve nitelikleri ile bilenlerin türü ve niteliği arasında kurduğu bağlantının bugün bile önemini koruduğu dile getirilmektedir. Platon, bilenleri ya da bilme konusu yapılan varolanları; görünenler ve düşünülenler olarak ayırmıştır. Platon'a göre tahmin yoluyla bilinen imgelerin (gölgelerin) bilgisi tasarım, inanç yoluyla bilinen canlıların ve yapılmış şeylerin bilgisi ise, ancak çeşitli türleriyle kanıtlar olabilmektedir (Kuçuradi 1981:103). Platon doğruluğu, saklı olmama olarak tanımlamaktadır: Işık olmadan nesnelere ifadesizdir. Platon, ideaların da iyi ideasının ışığı olmaksızın bizim için gizli kalacağı noktasından hareket etmektedir (Tepe, 1990:9-12).

Aristoteles'te de benzer yaklaşımların söz konusu olduğu dile getirilmektedir. Ona göre basit bir mantıkla, olanın olmadığını veya olmayanın olduğunu söylemek yanlış, olanın olduğunu, olmayanın olmadığını söylemek doğrudur. Aristoteles, ne kimse doğrulara tam olarak erebilir ne de onu görmezlikten gelebilir diyerek, doğrunun ulaşılması imkansız mutlak gerçek olmasına karşı, yine de uğruna mücadele edilmesi gereken gerçek yol olduğunu ifade etmektedir. Aristoteles, felsefeyi doğruluğun bilgisi olarak tanımlamaktadır. Ona göre nasıl pratik bilgi için eylem amaç ise; teorik bilgi için de doğruluk amaçtır. Ama doğruluğu da nedenin bilgisi olmadan bilemeyiz. Nedenlerin araştırılması ise felsefenin ilk işidir demektedir Aristoteles. Böylece felsefe kendini nesnelere bilgisi üzerinden nedenlerin bilgisine ulaşmaya çalışan bir alan olarak tanımlanmıştır. Yine Aristo'ya göre doğruluğu yanlışlıktan ayıran, birleşme ve ayrılmadır. İsimler ve fiiller kendilerine bir şey katılmadığında, birleşme ya da ayrılma olmadığından bir şey de olmaz. Örneğin, insan ve beyaz terimleri, ayrı olarak ne doğru ne de yanlıştır. Aristo'ya göre, bir bağlantıyı dile getiren her ifade, bir şeye işaret eder, bir şeyi gösterir; ama her ifade bir yargı değildir. Yalnızca doğruları ve yanlışları söz konusu olan iddialar yargı niteliğindedir. Aristoteles, doğruluğu, şeyler ile onlar üzerine yargılar arasındaki uygunluk olarak görmektedir (Tepe, 1990:13-16).

Demokritos'un bilgi kuramı; maddesel cisimlerin görünmez biçimde atomlar yaydıkları ve bunların bilme sürecine imge olarak yansıdığına dayanmaktadır. Platon ise, bilginin, ruhun bedene girmeden önceki varoluşunda tanıdığı ruhsal ideaların, bedenli ruhun anımsamasıyla ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Demokritos'un çocuksu materyalist yaklaşımının, daha sonra İngiliz materyalistler, Hobbes, Locke, Fransız Baron d'Holbach, Helvetius, Diderot, Alman Feuerbach tarafından geliştirildiği dile getirilmektedir. Ancak tüm bu düşünürlerin, öğrenme sürecinin algısal boyutunu yeterince görememesi sonucu, metafizik sonuçlara ulaşmadan kurtulamadıkları dile getirilmektedir. Bu düşünürler, duyumun bilgideki rolünü ön plana çıkarırken, düşüncenin rolünü yadsımışlardır (Hançerlioğlu, 1987:343).

Ortaçağ felsefesinin sözcülerinden Thomas Aquinas; 'her varolan hakiki olandır, ama doğru kavramı, varolan kavramında olmayan bir şeylere de işaret etmektedir' demektedir. Bu nedenle doğruluğu da zihin (düşünce) ile şeyin (nesnelere) uygunluğu olarak belirlemektedir. Ona göre bu uygunluğu bilmek doğruluğu bilmektedir. Ancak doğruluğu duyular değil zihin bilebilir. Çünkü yalnız beyin kavradığı şeyle olan kendi uyuşmasını bilebilir demektedir (Tepe, 1990:19).

Aydınlanma çağının ünlü filozoflarından Descartes'le, bilgi ve doğruluk tartışmaları yeni bir boyut kazanmıştır. Descartes, metodolojik şüphe yoluyla sağlam bir bilgi temeline ulaşma ve felsefeyi bu temelden hareketle kurma girişiminde bulunmuştur. Descartes, doğruluğundan şüphe etmediği tek şey olan matematiğe dayanarak doğruluğu ve doğru bilgiyi ölçmeye çalışmıştır. Descartes, ancak doğruluğu apaçık bilinen şeyler doğru olarak kabul edilebilir diyerek, bilinmezlik değil ama şüphecilik temel felsefi yaklaşım olarak almıştır (Descartes 1974:24). Descartes, 'doğru olan kesin olandır, kesin olan ise açık seçik kavranmış olan, kendisinden şüphe edilmeyecek olandır' demektedir. "*Düşünüyorum öyleyse varım*"la dile getirilen bu kesin bilgiye ulaşmak için, Descartes'in; her türlü bilgisinden şüphe ederek doğrulara ulaşmaya çalıştığı ifade edilmektedir (Tepe, 1990:23)

Descartes'le başlayan, kesin bilgi ve şüphe edilmeyecek bir bilgisel temel arama, felsefeyi de buna göre kurma çalışmaları, 17. ve 18. yüzyıllarda etkisini göstermiştir. Spinoza'nın geometri modeline göre bir etki kurma çabasında olduğu gibi, kesinliğe ve güvenilirliğe sahip olduğuna inanılan matematik ve geometrinin temel kuralları felsefeye de uygulanarak, aynı kesinliğe ulaşılmaya çalışılmıştır (Leibniz, 1967:7). Kant'a göre doğruluk, "*bilginin anlama yetisinin mantıksal ve formal yasalarına uygunluğundan öte, bilginin nesnesine uygunluğudur*" (Kant, 1983 191). Bu anlamda doğruluk ise objektif geçerliliktir. Bir yargının nesnesine uygunluğu olarak objektif geçerlilik, aynı zamanda yargının her kişi için geçerli olması demektir. Kant, "eğer bir yargı bir nesneyle uyuyorsa o halde bütün yargılar da aynı nesneyle ve kendi aralarında uyumaktadırlar" demektedir. Kant'a göre, bilgi kendini nesnelere yöneltmez, uydurmaz; tam tersine nesnelere kendilerini bilme yetisine, kategorilere uydururlar. Böylece bilgimizin doğruluğunun, anlama yetisinden kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır (Leibniz, 1967:7-8).

Hegel'in doğruluk ve doğru bilgi görüşü, saf doğruluk olarak adlandırılmaktadır. Hegel, içinde hakikatin var olduğu, varolacağı, "hakiki yapı" kurmaya çalışmıştır. Bu ise hakiki bilgi dediği "bilimsel sistem"dir. Hegel felsefeyi, bilim formuna yaklaştırmayı, onu bu forma göre yeniden kurmayı kendisine amaç edinmiştir. Yenişehirlioğlu'na göre (Yenişehirlioğlu, 1992:278) Hegel, "*Felsefe asli olmayan belirlenimle ilgilenmez, ancak aslı olduğu kadarıyla onunla ilgilenir*" demektedir. Böylece hakiki olan bütündür. Bütün

ise kendisini, kendi gelişimini tanımlayan özdür demektedir Hegel. Hegel'de bilgi ile onun edindiği şey, varolan arasındaki temel ayrımın göz ardı edildiğinden söz edilmektedir. Onun yerini süje ile objenin birliğini almaktadır. Hegel'de nesne öznde varolan şey değil, süje'nin kurduğu bir nesnedir (Yenişehirlioğlu, 1992:278-79).

Yenişehirlioğlu'na göre Hegel'in bilgi kuramı, aşağıdaki ilkeler çerçevesinde tanımlanmaktadır:

- Bilgi tarihseldir.
- Bilgi saltık (değişmez) gerçekliğe ulaşır
- Bilginin süreci tanrıda sona erer.
- Böylece bilgi saltık bilgi olur.
- Bilgi kavramsaldır
- Bilgi ussaldır.
- Bilgi zaman ve mekan içindedir.
- Bilgi zaman ve mekan içinde değildir.
- Us her şeyin bilgisini bilmeye yetkindir.
- Bilginin saltıklığa ulaşması, göreceliği aşamasıdır (Yenişehirlioğlu, 1992:280).

Hegel modern bilgi kuramının kurucusu olarak bilinmektedir. Ancak kendi idealist yanılgıları da söz konusudur. Bu yanılgıların aşılması, bilgi kuramının aşağıdaki gibi yerine oturtulduğundan söz edilmektedir:

- Bilgi tarihseldir.
- Bilgi saltık gerçekliğe ulaşır.
- Bilgi ve tanrı ilişkisi varlıkbilimsel olarak yoktur.
- Bilgi kavramsaldır.
- Bilgi yalnızca kavramsal değildir, bilgi aynı zamanda maddeseldir.
- Bilgi ussaldır.
- Bilgi tarihsel anlamda, görecelidir. Kesin ve değişmez bilgi yoktur.
- Bilgi zaman içerisinde yeni bilimsel verilerle düzeltilebilir ve değiştirilebilir.
- Özne ve nesne ilişkisi, denklik ilişkisidir (Yenişehirlioğlu, 1992:282).

20. yüzyılda bilginin kesinliği ve güvenilirliğini kendisine temel alan ampirist ve pozitivist görüşlerin ağırlığını hissettirdiğinden söz edilmektedir. Tepe'ye göre Husser, metafiziksel ve mantıksal doğruluğu birleştirmeye yönelmiştir. Husser, kesin doğruluğu ortaya koymak için, tüm bilginin evrensel bir şemada tanımlanması gerektiğini savunmuştur. Daha çok, doğruluk uygunluktur görüşünü benimsemiştir. Husser'in hareket noktası, Descartes

olmuştur. Husser; sözlerden, teorilerden şeylerin kendilerine parolasından yola çıkmaktadır. Ona göre şeylere girmeyi zorlayan, aradığı kesinlik, apaçıklık, doğruluk ve seçiciliktir (Tepe, 1990:35).

Bilgi kuramına yönelik bir diğer yaklaşım da pragmatizm olmuştur. Pragmatizm, 20.yüzyılın başlarıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Pragmatizmin ortaya çıkışında; mantıksal pozitivizm, konvensiyonalizm ve kuantum mekaniğinin ortaya çıkışının etkili olduğundan söz edilmektedir. Bu yaklaşım günümüzde bilginin kategorilendirilmesi, veri tabanlarının oluşturulması ve yapay zeka teknolojilerinde kullanılmaktadır. Pragmatik bilgi kuramına göre bilgi çeşitli modellerden oluşur. Problem çözmede büyük oranda bilgisayar ortamına uyarlanabilen bir tür çevre açıklamasına dayanmaktadır. Pragmatizm, tüm ilgili bilginin sağlanmasında hiçbir modelin başarılı olmayacağını savunmuştur. Bundan dolayı farklı modellerin paralellığının kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Heyligen, 1993:1).

Diğer yandan idealizmin Platon tarafından aralanan kapısından hareket eden Descartes ve Leibniz gibi uçular da, bilginin bütünüyle düşüncenin ürünü olduğunu varsayarak, bilgilenme sürecinde düşüncenin rolünü en önemli gerekçe göstermişler ve duyumun rolünü ikinci plana atmışlardır. Gerek duyumları gerekse düşünceyi bilginin kaynağına koyan düşünürlerin yanlışlığı aynı gerekçeye dayandırılmaktadır. Bu yanlışlıkların, yanlış kuramıyla aşıldığı dile getirilmektedir. Yansıma ve yansıtma, maddenin bir özelliği olarak gösterilmektedir. Bu yaklaşıma göre; her madde, karşılıklı etkileşiminde, başka bir maddeye yansır ve başka bir maddeyi yansıtır. Yansı, yansıtılan maddenin etkilenen maddede iç değişime uğratılarak yeniden üretilmesidir. Bilgi, nesnel gerçekliğin insan beyninde yansımasıdır. Ancak bu yansıma, bir aynanın bir cismi yansıtması ya da bir kaya parçasının bir güneş ışığını yansıtması gibi yalın bir yansıma olarak görülmemektedir. İki basamaklı bir sürecin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Hançerlioğlu, 1987:339):

1. Nesnel gerçekliğin algılandığı duyum basamağı
2. Nesnel gerçekliğin dönüşüme uğratılıp yeniden üretildiği düşünce basamağı.

Bilgi ise bu iki basamaktan geçerek oluşmaktadır. Ancak insan ile nesnenin karşılıklı etkileşiminin kendiliğinden bilgi ürettiğini söylemek imkansız görülmektedir (Hançerlioğlu, 1987:340). Örneğin bir çocuğun nesnelere sınırlı sayıda da olsa bilgiye sahip olabileceğini savunabiliriz. Ancak sahip olduğu bilginin önemli bir bölümü başta aile ve çevrenin etkilediği, toplumsal koşulların sonucu olarak kazanılmaktadır. Toplumsal çevreden soyut, örneğin adada tek başına büyüyen bir çocukla, toplumsal çevrede büyüyen bir ço-

cuğun nesnelere yönelik bakış açısındaki farklılıkların, doğrudan toplumsal kaynaklı olduğu unutulmamalıdır. Bu durum bizi bilginin toplumsal pratikten soyutlanarak düşünülmemeyeceği sonucuna götürmektedir. Hançerlioğlu'na göre, (1987:340) toplumsal pratikten yansıyan bilgi, nesnel gerçekliği dönüşüme uğratma ve doğayı insan gereksinimlerine uydurma amacıyla gene toplumsal pratikte kullanılmaktadır. Bilme olayı, usun tanımakta olduğu nesnel gerçekliğe her adımda biraz daha yaklaşması olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç bilgisizlikten bilgiye, eksik ve yetersiz bilgiden daha tam ve daha yeterli bilgiye doğru ilerleyen bir süreç olarak görülmektedir.

Bilgilenme süreci, nesnel gerçekliğin duyu organları aracılığıyla algılanmasıyla başlamaktadır. Duyular olmadan nesnel gerçeklik üstüne hiçbir şey öğrenilmesi mümkün değildir. Duyu organları (örneğin), bireyin dış dünyaya açılan kapıları olarak tanımlanmaktadır. Bilginin de bu kapıdan girdiği dile getirilmektedir. Ancak duylara dayalı bilgi yetersiz bir bilgidir. Örneğin duyumlarımız yardımıyla elektrik ışığını görebiliriz ama elektriğin ne olduğunu anlayamayız. Duyumsal bilgi, nesnel gerçekliğin iç yapısını ve evrim yasalarını bildirmez. Ancak duyumsal bilgi olmadan da nesnel gerçekliğin iç yapısını algılayamayız. Bundan ötürü, duyumsal bilginin tanımlanabilmesi için duyumlarla algıladığımız gereçlerin, usumuzda dönüşüme uğratılması gerekmektedir. Duyumlarımızla algıladığımız gereçler, usumuzda kavramlaşır. Kavramlar, ussal bilgilenmenin temel biçimi olarak görülmektedir. Usumuz, duyumlarımızın getirdiği gereçleri ayıklama, soyutlama (karşılaştırarak), çözümleme (analiz) ve birleştirme (sentez) işlemlerinden geçirerek kavramlar kurar. Birleşmiş kavramlar yargıları, yargılar da kararları oluşturur. Kavramlar ve yargılar, kararların birliğinden oluşuyorsa, bilginin en yüksek biçimleri olarak kabul edilen varsayımlar ve kuramlar meydana gelmektedir (Hançerlioğlu, 1987:341).

Varsayımlar ve kuramların doğru olup olmadıkları deneyimlerle, toplumsal pratikle denetlenir ve doğrulanır. Böylelikle en ilkel duyumlardan en gelişmiş kuramlara ulaşılabilir. Bu süreçte insanlar, kendilerinin dışında ve kendilerinden bağımsız olarak var olan maddesel evreni, kuramsal ve düşünsel (kılışsal) etkinliklerinin konusu yaparlar. Onu; bilim, ideoloji, din, sanat vb. gibi çeşitli toplumsal bilinç biçimlerine dönüştürüp yeniden üretirler. Bu süreçte maddesel olan düşünsel olana dönüşür. Ancak düşünsel olan da maddesel (özdeksel) olanla denetlenir ve doğrulanır ve tekrar maddesel olana uygulanır (Hançerlioğlu, 1987:342).

Bilgilenme sürecinin duyumsal ve düşünsel iki basamağının birbirine sıkı biçimde bağımlı oldukları dile getirilmektedir. Duyumsal bilgide düşünsel öğeler bulunduğu gibi, düşünsel bilgide de duyumsal öğeler bulunması söz konusudur. "İnsanlar algılamak de düşünürler" deyişiyle, kişilerin nesneyi

kavrayarak algıladığı dile getirilmektedir. Düşüncenin gücü, duyumsal algıların sınırlarını aşabilmesinde gösterilmektedir. Ne var ki bu güç, duyumsal algılar olmadan asla gerçekleşemez. Düşünsel bilgi, doğrudan doğruya değil dolaylı olarak nesnel gerçekliğe bağlıdır. Örneğin aklık yoktur. Biz aklıyı ak taş, ak kuş, ak çiçek vb. aracılığıyla görebiliriz. Düşünce, nesnel gerçekliği yansıtırken, daima nesnel gerçeklikten kopma ve bir takım kuruntulara düşme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu tehlike ya da bir başka deyişle idealist yanılgılar, düşünce ürünleri pratiğe uyarlanarak ve pratikte denetlenerek önlenilmektedir. Bilimin sürekli olarak düşüncenin pratikle etkileşimi yoluyla geliştiğinden söz edilmektedir (Hançerlioğlu, 1987:342).

Kütüphane ve Bilgi Bilimlerinde Bilgi Sorunu ve Epistemoloji

Çalışmanın bu anına kadar, bilgi üzerine bilimsel yaklaşımlar tarihsel gelişim sürecinde değerlendirilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde bilgiye yönelik çıkarımlara genel olarak bakıldığında, giderek bilginin toplumsal rolü üzerinde daha fazla durulmaya başlandığı gözlenmektedir. Bilgi, toplumsal ve sosyal içeriğinden bağımsız olarak ele alındığında sadece özne-nesne ilişkisini yansıtmaktadır. Bunun da insanlık açısından herhangi bir yararından söz etmek mümkün değildir. Bilginin objenin varlığına bağlı olarak var olduğunu düşünmek, idealist bir yanılsama olarak algılanmamalıdır. Ancak iş bilginin kaynağına geldiğinde; doğrudan nesneden kaynaklanan ve öznedeki çeşitli aşamalardan geçerek şekillenen yapıya sahip olduğunu vurgulamak gerekir. Diğer yandan bireyde şekillenen bilginin, sadece obje-süje etkileşiminin sonucu olmasının dışında; toplumsal, sosyal, tarihsel ve psikolojik etkileşimlerin sonucu, bütün olarak ele alınması gerektiği bir gerçektir. Aslında yukarıda dile getirdiğimiz yaklaşım, moleküler düzeyde en küçük yapı taşı olan birey içerisinde, bilginin olgunlaşma aşamalarını ifade etmektedir. Birey toplum içerisinde genel olarak kişi tanımının ötesine geçebilmektedir. Toplum bireylerle vardır. Bu karşılıklı etkileşim doğrudan bilginin ele alınışı için de geçerli olmalıdır. Bilgi, bireyler yoluyla toplumsallaşır ve toplumsal kanallarla bireyselleşir. Toplumsal ve sosyal devinim, bu devininin gelişime dönüşümü, bireysel ve toplumsal bilgi arasındaki karşılıklı etkileşimin ürünüdür. Bu karşılıklı etkileşimi sağlamaya dönük olarak devreye farklı unsurlar girmektedir. Amaç olarak gereksinim duyan kişiye, gereksinim duyduğu kapsamda ve formda bilgiyi en hızlı, en ekonomik ve etkin yollarla sağlamayı koyan kütüphane ve bilgi hizmetleri, tam da bu ihtiyacın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Birey ile bilgi arasında verimli ve etkili etkileşim gereksiniminin sonucu ortaya çıkan bilgi ve belge hizmetlerinin, bilgi üzerine genel olarak yaklaşım geliştirmesi, zincirin diğer halkalarında yer alan un-

surlar kadar önemli görünmektedir. Bu süreç içerisinde, bilgi üzerine yaklaşımlar geliştirmeye çalışan felsefe, kendisini disiplinler arası ve hatta üstü görme eğilimindedir. Kütüphanecilik ve bilgi bilimleri de benzer biçimde, kendisini disiplinler arası tanımlamaktadır. Felsefesini; içine bilgi hizmetlerini alan her konu ve alanı inceleyerek, çağın ve koşulların ortaya koyduğu bilgi gereksinimlerini ve bunların karşılanma biçimini belirleyerek şekillendirmeye çalışan kütüphane ve bilgi bilimlerinin, en az felsefe kadar genel olarak bilgi sorunuyla ilgilenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Tüm bu saptamalar ışığında, aşağıda kütüphane ve bilgi bilimlerinde bilgi sorunu ele alınacaktır. Bilginin sosyal ve toplumsal boyutuyla ilgilenen kütüphane ve bilgi bilimleri alanında da bilgi, çeşitli etkenler çerçevesinde tanımlanmıştır. Yine bilginin, bilgi hizmetleriyle ilişkili biçimde; kaynağı, doğası, sınırları belirlenmeye çalışılmıştır. Doğru bilgi, doğru bilgi hizmetlerinin belirlenmesi yönüyle ele alınmış ve kullanıcı gereksinimleri doğrultusunda bilgi hizmet stratejileri, hizmet verilen toplumsal ve sosyal yapı göz önüne alınarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Kütüphane ve bilgi bilimlerinde bilgi kuramı ve epistemoloji uygulamalarının, öncelikle ilgili alandaki çalışmalara felsefi bir açılım yaratma çabalarının uzantısı olarak düşünüldüğü dile getirilmektedir. Her bilimsel alanda olduğu gibi kütüphane ve bilgi bilimlerinde de felsefi yaklaşım geliştirme çabasının, doğrudan uygulamalardan beklentilerin, teorik olarak yapılandırılması amacını güttüğü dile getirilmektedir. İlgili beklentilerse; toplumsal ve kurumsal amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmekte ve öngörülen toplumsal ve kurumsal amaçlar çerçevesinde belirlenmeye çalışılmaktadır. Kütüphane ve bilgi bilimlerinde felsefi açılımları yoğun olarak etkileyen pozitivist yaklaşımların, yöntemden çok sorunlara dayalı olarak hareket ettiğinden söz edilmektedir. August Comte tarafından ortaya atılan pozitivist yaklaşımlar; sistemden çok parçalara, yöntemden çok durumsal sorunlara yönelmektedir (Budd, 1995:1). Bu da kanımızca herhangi bir disiplinin sahip olması gereken felsefi açılıma ters düşmektedir. Olayların, sorunların ya da durumların disiplinler arası incelenmesi ve evrensel yasalar çerçevesinde sistematikleştirilmesi, tümevarım ve tümdengelim, bilimsel felsefi yaklaşımların temeli olarak gösterilmektedir. Çalışmada, incelenen pek çok kaynağın, epistemoloji, kütüphane ve bilgi bilimleri ilişkisini vak'a incelemesinin ya da kavramsal çözümlerinin ötesine taşıyamaması, kanımızca bu yanlış yaklaşımın uzantısıdır. Çalışmada kütüphane ve bilgi bilimleri ile epistemoloji ilişkisi, genel olarak neden sonuç ilişkisi içerisinde sistem perspektifinde ele alınmaya çalışılmaktadır. *"Bilimsel bir yasa, iki ya da daha fazla olasılığın evrensel çıkarımıdır"* diyen Goldhor'un (Budd, 1995:16) yaklaşımından hareketle elden geldiğince çok etken ve olasılık yansıtılmaya çalışılacaktır.

Kütüphanecilik alanında bilgi sorununun ne şekilde ele alındığını ortaya koymadan önce, kütüphaneciliğin hizmet anlayışı olarak neleri kapsadığına değinmekte yarar vardır. Kütüphanelerin sorumluluğu 4 ana maddede toplanmaktadır. Bunlar:

1. Kütüphanenin hizmet verdiği toplumsal ve sosyal yapıyı da dikkate alarak uygun materyalleri toplamak.
2. Çeşitli kaynaklarla sağlanan materyalleri önceden belirlenmiş teknikler ve uygulamalara göre organize etmek.
3. Organize edilmiş materyalleri, en uygun koşullarda ve en etkin kullanımını sağlayacak biçimde korumak.
4. Materyallere ya da ilgili alanda gerekli bilgiye erişim ve yayım çalışmalarını yürütmek (Benge, 1970:22).

Görüldüğü gibi kütüphanecilik, materyaller ya da ilgili alanda var olan bilgi bütünüyle, bu bilgiye gereksinim duyan kişiler arasında köprü görevi üstlenmektedir. Shera, (1973:231) durumu "*insan bilgisinin yönetimi*" olarak ifade etmektedir. Yönetimin hem bir sanat hem de bilimsel bir disiplin olarak ele alınışından ötürü de, kütüphanecilik mesleğinin bir bilimsel disiplin olarak değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Benge, daha 1970'lerde, kütüphaneden çok, verilen bilgi hizmetlerinin, kütüphaneciliğin felsefesini oluşturması gerektiği üzerinde durmaktadır. Benge, kütüphanecilik felsefesinin, ahlaki değerlerle bilimsel teorileri, kendi amaçları doğrultusunda eşleştirmesiyle ortaya çıkarılabileceğini savunmaktadır. Yine Benge, (1970:125) 'kütüphaneciler ne tarihçidir ne de edebiyatçıdır; onlar sadece araçtır' görüşünün, kütüphaneciliği sadece teknik bilgi kapsamına indirgeyerek sığlığa ittiği düşüncesini taşımaktadır. Benge, kütüphanecilerin depoculuğun dışında, toplumsal gereksinimler ve toplumu meydana getiren unsurları da algılayarak hizmetlerini entelektüel kapsama kavuşturabileceğini savunmuştur (Benge, 1970: 235-245).

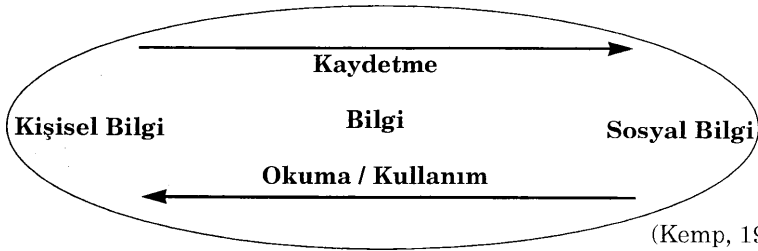
İlerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak ortaya konulacağı gibi, günümüzde Benge'nin yaklaşımı yaygınlık kazanmış ve kütüphanecilik giderek duvarların ötesinde tanımlanarak, profesyonel bir disiplin olarak, her türlü bilgi hizmetini, her koşulda ve ortamda yürüten disiplinler arası bir meslek olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Günümüzde kütüphanecilik, geçmişten çok daha fazla bilgi sorunuyla ilgilenmekle, bilginin kendisine ulaşmadan önceki ve sonraki aşamalarına yönelik açılımlar yaparak hizmetlerini bu doğrultuda geliştirmeye çalışmaktadır.

Kütüphane ve genel olarak bilgi bilimlerinde bilginin önemini ortaya koyabilmek için öncelikle kütüphane ve bilgi bilimlerinin kapsamına giren bilginin niteliklerini çözümlenmek gerekmektedir. Bilginin toplumsal katego-

riler içerisinde ele alınışının ilk olarak Spencer tarafından gerçekleştirildiği dile getirilmektedir (Felsefe..., 1976:166). Spencer'in sosyal ve kişisel bilgi olarak tanımladığı bu ayrım, zaman içerisinde bilginin ele alınış biçimini de belirlemiştir.

Kişisel bilgi; bir bireyin kendi içerisinde sahip olduğu ve sadece kendisi tarafından elde edilebilecek bilgiyi tanımlamaktadır. Sosyal bilgi ise; toplum ya da sosyal sistem tarafından ortak olarak sahip olunan bilgiyi ifade etmektedir. Sosyal bilginin bir özelliği de çeşitli iletişim araçları yoluyla serbestçe ve çeit olarak toplum tarafından sağlanabilmesidir (Kemp, 1976:26).

Her iki bilgi türü arasındaki temel ayrımı elde edilebilirlik belirlemektedir. Sosyal bilginin toplumun tüm fertleri tarafından elde edilebilirliği, onun ortak ortamlarda kayıt altında tutulmasını zorunlu kılmıştır. Bu noktada kütüphaneler de, sosyal bilginin elde edildiği kurumlar olarak ortaya çıkmıştır. Yine sosyal bilgi aynı zamanda kişisel bilginin de kaynağı olarak gösterilmektedir. Bir düşüncenin, yargının ya da sonucun bir bireyin kendi içerisinde ortaya çıkışıyla, çeşitli araçlarla toplumsallaşması arasındaki ilişki, sosyal bilgi ile kişisel bilginin karşılıklı bağımlılık ilişkisini belirlemektedir. Bu duruma ilişkin aşağıdaki şekil açıklayıcı bilgiler vermektedir.

(Kemp, 1976: 27).

Kişisel bilgi ile sosyal bilgi arasındaki karşılıklı ilişkiyi veren bu şekil, aynı zamanda kütüphane ve bilgi bilimlerinde, bilginin; üretiminden, kullanıma ve buradan tekrar üretim sürecine katılmasını ortaya koymasına bakımından da önemlidir.

Kütüphaneciler, kendi entelektüel güçlerini geliştirebilmek için bilginin bu döngüsel yapısını göz önüne almak zorundadırlar. Bir kültürün, onu meydana getiren alt kültürlerle birlikte kompleks olarak sosyal yapıyı meydana getirdiği bilinmektedir. Bu yapıyı oluşturan insanoğlu da psikolojik, biyolojik ve fiziksel unsurların bütünü olarak, meydana getirdiği, oluşturduğu sosyal ve fiziki çevreyle birlikte sosyal epistemolojinin kapsamında değerlendirilmektedir. Kütüphane ve bilgi hizmetleri de; toplumsal, sosyal ve ekonomik gereksinimlerin sonucu ortaya çıkan ve doğrudan toplumsal yapıya bağımlı olarak çalışma kapsamını belirleyen bir disiplini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, bir tarafta birey, toplum ve bilgi hizmetleri ilişkisi sosyal episte-

molojinin konusu olması gerekirken, diğer taraftan da bilgi hizmetleri ve bu hizmetler sonucu kişiler ve toplumsal yapıdaki değişim sosyal epistemolojiyi etkileyebilmelidir (Shera, 1972: 132).

Kütüphane ve Bilgi Hizmetlerinin Epistemolojik Temeli

Kütüphane ve bilgi bilimlerinin epistemoloji sorunuyla ilgilenmeleri, bilgi konusunu disiplinler arası ele almalarıyla yakından ilişkili olarak gösterilmektedir. Shera'nın, (1972 131) kütüphanecilik felsefesini ortaya koyarken değindiği gibi, *"insanoğlu, toplumun sahip olduğu grafik (kayıtlı) belgelere dayanarak, her türlü bilimsel çalışmalarını gerçekleştirir ve yönlendirir"*. Grafik belgelere dayalı çalışmalar, bilimin yönelişini de ortaya koyduğu için, bu tür kaynaklara dayalı olarak hizmetlerini yönlendiren kütüphanecilerin de, bilimin ortaya koyduğu yöntem ve teknikleri yakından izlemesi gerekmektedir. Sistem uzmanları ve uygulamaya dayalı araştırmaları yürüten kişilerin doğrudan odaklandıkları noktanın, bilginin üretiminden itibaren yönetimine ilişkin çalışmaları içermesi, bu tür çalışmaların doğrudan kütüphanecilik ve bilgi bilimleriyle yakınlaşmasına neden olduğu savunulmaktadır. Sistem analistleri bütünü parçalarıyla olan karşılıklı ilişkilerini inceleyen, sosyal epistemoloji de yoğunluğunu insan ve toplum ile, bunların düşünme, bilme, hissetme, uygulama ve iletme yollarına vermektedir. Bilim, kendi başına sosyal bir vak'a olarak olayları ve durumları açıklayarak gerçeği ortaya çıkarmaya çalışır. Ancak herhangi bir alanda yürütülen çalışmanın sistem perspektifinde, bütün içerisinde anlamlı olabilmesi için tüm çevresel faktörle ilişki içerisinde ele alınması gerekmektedir (Shera, 1972:133). Bu da her türlü bireysel çalışmanın dahi, toplumu etkileyebileceği gerçeğiyle, doğrudan sosyal epistemoloji içerisinde değerlendirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır.

Kütüphaneci ya da bilgi profesyonelinin sorumluluğunun, etkili ve verimli biçimde herhangi bir toplumsal yapı içerisinde ve genel olarak evrensel anlamda kayıtlı bilgiyi aktarmak olduğu düşünülürse, bu çalışmaların aynı zamanda sosyal epistemolojinin kapsamına girdiği görülür. Shera'ya göre Heilpin'nin, bu durumu aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

"Eğer kütüphaneci ya da daha geniş olarak bilgi profesyoneli, öncelikle kayıtlı bilgiyle ilgileniyorsa, bilginin kayıtlı hale gelmesine kadar olan süreci anlamaya çalışmalıdır. Bilgi nasıl ortaya çıkıyor ya da üretiliyor? Ki bu doğrudan etkileşimler ve etkileşimlerin akılda yansımalarının ürünüdür. Yayın bu sürecin sonucunda ortaya çıkar. Genelde bu süreç, kütüphanecinin ürünü görmesinden önceki süreci kapsar. Ancak giderek artan oranda, kütüphaneciler, bilginin üretim sürecine katkıda bulunmaya başlamışlardır" (Shera, 1972:133).

Bu gelişmeler konuda uzmanlığı gerektirmektedir. Bu noktada bilgi profesyonelleri, objektif kriterleri daha önceden belirlenmiş, bilgi analizi işlemlerine yönelmektedirler. Bilgi profesyonelleri, bilginin analizine yönelerek, aynı zamanda bilgi sürecini bütünüyle içine alacak çalışmalara da yönelmek durumunda kalmaktadırlar. Bu durum epistemoloji, bilgi profesyonelliği ilişkisini geçmişten çok daha önemli hale getirmektedir (Dick, 1999:1). Shera'nın son derece anlamlı şekilde değindiği gibi, "entelektüel düzeyde kütüphanecinin amacı, *"kayıtlı bilginin sosyal kullanımını maksimum etkinlikte sağlamaktır"*. (Shera, 1972:113).

Bilgi ve enformasyona duyulan gereksinim, hem kişileri, hem de toplumu harekete geçirmektedir. Bu durum, toplumun ve bir toplumsal unsur olarak bireyin varlığının bir sonucudur. Bireyler ve bireylerin bileşkesi olan toplum, varlığını devam ettirebilmek ve geliştirebilmek için her zaman yeni bilgiye gereksinim duymaktadır. Ancak bir kişi grup ya da topluluk tarafından ortaya koyulan yeni bilginin, bir anlamı olabilmesi için iletilebilir bir ortamda ve formatta olması gerekmektedir (Shera, 1972:109-10).

Kütüphaneciler *"zincirin halkası"* olmanın ötesinde *"zincirin vazgeçilmez bir parçası"* olduğu gerçeğinden hareketle, ortamı ne olursa olsun bilgi hizmetlerinin, bilgi zincirinin en önemli halkalarından birini oluşturduğunu göz önüne almalıdır. Hem toplumsal, hem de bireysel bilgi gereksiniminin belirlenmesi, bilgi profesyonelinin ayrıca üzerinde durması gereken bir konudur. Gelişen koşullarda bilginin ele alınışının yapısal durumu ve bilgiye erişime yönelik geliştirilen araçlar ve teknolojiler, hem doğrudan bilgi profesyonelinin hem de epistemolojik çalışmaların kesiştiği bir başka unsur olarak gösterilmektedir (Shera, 1972:110-11).

Kütüphane ve bilgi hizmetlerinde epistemolojinin, bir araştırma yöntemi olarak da algılandığı dile getirilmektedir. Buna göre epistemoloji kütüphanecilikte aşağıdaki sorunlara odaklanmaktadır:

1. Toplumun ya da hizmet verilen kesimin araştırma geleneği ile bilimsel disiplinlerde mevcut uygulamalar, kütüphane ve bilgi hizmetlerini ne oranda etkiliyor?
2. Hangi tür bilgi bibliyografik bilgidir? Materyallere yönelik sınıflama uygulamalarında otorite dizini oluştururken, uygulanacak kriterlerin belirlenmesinde hangi unsurlar göz önüne alınacaktır? (Dick, 1999:2)

Ancak sosyal bilimlerde epistemolojinin bir yöntem olarak uygulanmasına yönelik farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu yaklaşımlar doğrudan bilimsel araştırma yöntemlerinde kabul edilen anlayışa bağlı olarak gösterilmektedir. Örneğin rasyonalist yaklaşımlar, bilginin kaynağına yönelik olarak, bilginin oluşum nedenlerinin ön plana alınması gerektiğini savunmak-

tadırlar. Ampirist yaklaşımlar ise, gözlemler ve deneyimler yoluyla elde edilen bilginin güvenilir ve doğru bilgi olduğunu ileri sürmektedir. Aslında her iki yaklaşımın da geçerli ve doğru bilgiyi ortaya koymada tek başlarına yetersiz kaldığına değinilmektedir. Bilginin neden sonuç ilişkisine dayalı olarak sebeplerle ilişki içerisinde olduğu, deneyimler yoluyla da algıya dayandığı kabul edilen bir gerçektir. Yani bilgi, bir tarafıyla ortaya koyulan şeyler, diğer tarafıyla da daha önce ortaya konulan şeylere etki eden unsurlarla birlikte ele alınmalıdır. Deneyimin bilginin materyalini sağladığı, sebeplerin de bu bilginin organizasyonu için zemin hazırladığı ifade edilmektedir (Dick, 1999:2-3). Örneğin herhangi bir alanda kütüphaneciliğe ilişkin politika geliştirirken, var olan durumun tanımlanarak analiz edilmesi ve hangi bilginin geçerli, hangi bilginin geçersiz olduğunun saptanması; ya da bir sınıflama şemasının uluslararası uygulamasının sonuçlarının ortaya koyulabilmesi için geniş bir araştırma gerekir. Epistemoloji alanında çalışanlar ile kütüphaneciler farklı kişiler olsalar da, kütüphanecilerin de özellikle yukarıda değindiğimiz türden sorunlara yönelik araştırmalarda, epistemolojiyi bir yöntem olarak kullandıkları dile getirilmektedir. Kütüphane hizmetlerinin belirlenmesi, çalışanların uzmanlıklarının ve görev dağılımlarının yapılması, kaynakların saptanması ve hizmetlerin verilmiş biçimi bile doğrudan sosyal epistemolojiyle yakından ilgili konu ya da uygulamalarla belirlenebilmektedir. Günlük iş akışı içerisinde kütüphaneciler ve bilgi profesyonelleri pek çok alanda ayrıntılı analizler gerektiren işleri yürütmektedirler. Bu çalışmalar da belirli yöntem ve teknikleri gerektirmektedir. Kütüphanelerin uygulamayı düşündükleri yöntem ve teknikleri belirlerken büyük oranda pozitivist yaklaşımları kabul ettikleri dile getirilmektedir. Pozitivist ve yapısalcı yaklaşımlara dayalı olarak çalışma stratejilerini belirleyen ve buna göre bilgi hizmetlerini veren kütüphanelerin, epistemolojik yaklaşımların etkisi altında olduğunu ortaya koymak sanırım yanlış olmaz. İster ifade edilsin ister edilmesin, epistemolojinin içerisinde değerlendirilen "izmlere" göre bilgi hizmetlerinin yönlendirilmesi, epistemoloji-bilgi hizmetleri bağıntısının gücünü ortaya koymaktadır. Epistemoloji kapsamında kütüphane ve bilgi hizmetleri alanındaki çalışmaların çok yönlü araştırmaları içerdiği dile getirilmektedir. Örneğin kullanıcı davranışlarına yönelik bir araştırmada, bilginin elde edilmesi ve kullanım biçimine yönelik bir araştırmada, sosyo-politik, ekonomik ve global yapının etkisi, küreselleşen sosyo-kültürel ortamda bilgi arama davranışlarının yeni boyutlarının ortaya koyulması gerekebilmektedir (Dick, 1999:3-6).

Epistemolojik yaklaşımların, özellikle sanayi devriminin ortaya çıkışıyla birlikte kütüphanelerin rollerindeki değişimi belirlemede son derece çarpıcı sonuçlara ulaştığını söylemek sanırım yanılığ olmaz. Örneğin İngiltere'de halk kütüphanelerinin sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkışının iki önemli ro-

lü üzerinde durulmaktadır. İlk önemli rol; giderek artan sayıda üretilen bilginin yayımı; ikincisi de, hızla endüstrileşen toplumda teknik bilginin elden geldiğince tabana yayımını sağlayarak sosyo-kültürel ve dolaylı olarak ekonomik kazanç sağlamaktır. Böylece 19.yüzyıl halk kütüphanelerinin oluşumuyla, dönemin politik ve sosyo/ekonomik faktörlerinin ilişkisi ortaya konulmaktadır (Dick, 1999:6).

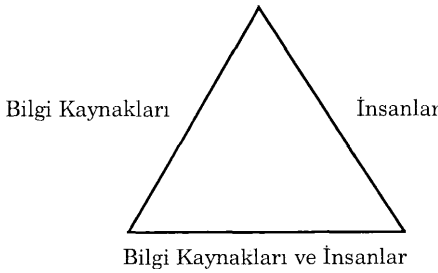
Yine güncel olarak, tüm kaynaklara serbest erişim ve eşit kullanım hakkına yönelik, gerek çeşitli bilim dallarının, gerekse doğrudan muhatabı olarak kütüphanecilerin yürüttükleri mücadeleler; günümüzde bilginin giderek alınır satılır bir meta'ya dönüşmesi ve "*entelektüel kapital*" olarak algılanışı; diğer yandan kamusal olarak üretilen bilginin yine kamunun malı olduğu gerçeğiyle topluma geçmişten çok daha rahat biçimde açılışı; bilginin kurumsal kontrol, etkenlik, hız ve verimlilik için giderek artan önemi, güncel olarak bilgi olgusunun tartışma platformu içerisinde düşünülen ve doğrudan kütüphane ve bilgi hizmetlerini etkileyen unsurlar arasındadır. Bilginin kaynağı, doğası ve sınırlarına yönelik yaklaşımlar geliştirme, epistemolojinin güncel olarak bu sorunlarla doğrudan iç içe olduğunu belirtmek sanırız yanlış olmaz. Bu sorunlar ve gelişmeler hem bilgi hizmetleri yönünden, hem de kütüphane ve bilgi bilimlerinin felsefi açılımında, doğrudan doğruya bilgi profesyonelliği içerisinde ele alınmak durumundadır (Dick, 1999 6-8).

Epistemolojinin kütüphanecilik uygulamalarında pozitivist ve yapısalcı yaklaşımlar olarak uygulama şansı bulduğunu daha önce belirtmiştik. Kütüphanelerde pozitivist yaklaşımların, özellikle analitik araştırmalarda, deney, gözlem ve uygulamaların belirlenmesinde istatistiki kriterleri göz önünde tuttuğu dile getirilmektedir. Yapısalcı yaklaşımların kütüphane ve bilgi hizmetlerine, bütünsel (holistik) yaklaşımlar olarak; sistem perspektifinde kütüphane hizmetlerinin her bir unsurunun birbiriyle ilişkili olarak ele alınışı biçiminde yansıdığı ifade edilmektedir. Kütüphane ve bilgi bilimlerinde bütünsel yaklaşımlar, sosyal bir sistem içerisinde; bireyler, topluluklar, kültürel tabakalar, ekonomik yapılar ve farklı sistemler içerisinde kütüphane ve bilgi bilimlerinin ilgilendiği fenomenlerin açıklanmasında bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır. Makro yaklaşımlar olarak adlandırılabilir bu çalışmalarla; ekonomistler ve biyologlar gibi kütüphane ve bilgi kapsamındaki çalışmalarla ilgilenen araştırmacıların da, bireylerden ve mikro gruplardan çok, genel olarak geniş bir toplumsal yapı üzerinde odaklanmaları mümkün olabilmektedir. Örneğin bilim kurgu okurları, halk kütüphaneleri kullanıcıları, iş dünyasında bilgi gereksinimi, geri kalmış toplumsal yapılarda kütüphane kullanımı, çeşitli toplumsal katmanlarla kütüphane ilişkisi vb gibi farklı sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapılardaki kişilerin ya da grupların, kütüphane kullanımı değerlendirilebilmektedir. Yine böylece, geri kalmış toplumsal yapılarda beklenen kütüphane hizmetlerinin yerine ge-

tirilip getirilemediği, bu bölgelerin ne tür kütüphane hizmetlerine gereksinim duyulduğu ortaya koyulabilmektedir (Dick, 1999:10-11).

Toplumsal Boyutuyla Kütüphane Hizmetleri ve Sosyal Epistemoloji

Kütüphane ve bilgi hizmetleri ile bilginin felsefi açılımı arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek için, insanla bilgi ilişkisi içerisinde kütüphane ve bilgi hizmetlerinin yerini üçgene benzeten Shera'nın yaklaşımına göz atmakta yarar vardır.

Yukarıdaki şekle göre, kütüphane ve bilgi hizmetleri, bilgi kaynakları ile kullanıcı arasındaki kesişim kümesinin bileşkesi konumundadır. Shera bu durumu "*a book a mirror*" ifadesiyle açıklamaktadır. Shera bu açılımını daha da geliştirerek kütüphanenin ortaya çıkışını "*sosyal bir buluş*" olarak kabul etmekte, neden sonuç ilişkisinden, kütüphaneyi sosyal gereksinimlerin ürünü olarak görmektedir. Bu açılımın uzantısı olarak, kütüphanelerin; sadece hizmet sundukları kişilerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bu kurumların ortaya çıkışlarının da nedeni olan, sosyal ve kurumsal yapıyı göz önüne alarak, hizmet politikalarını belirlemeleri gereği ortaya çıkmaktadır. Yine kütüphane ve bilgi hizmetleri üzerine yapılan araştırmaların bütünsel (holistic) olması gerekliliğinin de, sıralanan nedenlerden kaynaklandığı üzerinde durulmaktadır (Shera 1973: 66-76).

Kütüphanelerin var olma nedenlerinin sosyal ilişkilerin ve gereksinimlerin ürünü olduğu saptamasını yaparken, bunun kaynağı üzerinde de durmakta yarar vardır. İlk kütüphanelerin ortaya çıkışından itibaren uzun yıllar arşiv karakteristiği taşıdığı dile getirilmektedir. Var olan hükümdarlıkların birinci el kaynak olarak gereksinim duyduğu belgelerin (anlaşmalar, mukaveleler, müeyyideler, vergi tahsili için gerekli belgeler ve ayrıntılı nüfus kayıtlarıyla harita vb. belgeler) yer aldığı kütüphanelerin, bilgi hizmeti vermek gibi bir anlayışa uzun süre sahip olmadıklarını savunmak sanırız yanlış olmaz. Bu yargının geçerliliğini, 18. yüzyıla kadar kısmen de olsa devam ettirdiği bilinmektedir. Artan ve çeşitlenen sosyal ve ekonomik yapı ve işlevler ile önemli oranda eğitim gereksinimi, kütüphane hizmetlerinin sos-

yal yönünü hazırlayan etmenler arasında verilebilir. Ancak asıl gereksinim, bilgidir. Ve bilginin çeşitli yollarla sağlanıp, erişim imkanları göz önüne alınarak düzenlenip, hizmet verilen kesimin gereksinimlerine göre sunulması ihtiyacı, sosyal bir kurum olarak kütüphanenin ortaya çıkışının ana kaynağıdır. Shera bu durumu: "*Kütüphanelerin profesyonel anlamda ortaya çıkışlarına neden olan bilgi olgusunun sosyal boyutu ve bu boyutun disiplinler arası ele alındığı epistemolojiyle ilişkisi, doğrudan kütüphanelerin var olma nedeniyle ilişki içerisinde*" sözüyle ifade etmektedir (Shera, 1973: 93-95). Bu durum kütüphane ve bilgi hizmetleriyle ilgilenen kişilerin ilettikleri bilgi üzerinde düşünceleri gerekliliğini ortaya koyması bakımından önemli görülmektedir.

1970'li yıllara kadar epistemolojinin sadece felsefeciler arasında, bilginin kökenine yönelik tartışmalara platform oluşturan alan olma niteliği taşıdığından söz edilmektedir. Ancak gerek sosyoloji gerekse psikolojinin açılımlarında, bilgi sorununa yönelimleriyle epistemolojik yaklaşımların çok boyutlu bir durum aldığı dile getirilmektedir. '*Bilimin bir bilgi etkinliği olması*', bilimin her alanında teorik olarak bilgi üzerinde durulmasına zemin hazırlayan en temel gerekçedir. Kompleks sosyal çevrede, bilginin ele alınışındaki teorik farklılıklar ve sistem perspektifinde olması gereken uyum ve birlikteliğin boyutu, sürekli olarak üzerinde durulan sosyal epistemoloji sorunlarından. Sosyal epistemolojinin, toplumdaki entelektüel prosesin doğasında yer alan tüm sorunların araştırılmasında bir çerçeve sunduğundan söz edilmektedir. Sosyal epistemoloji toplumu; toplumu oluşturan en küçük birimden, evrensel yaşama kadar '*sosyal bir fabrika*' olarak ele almıştır. Sosyal üretimde, üretilen değerlerin, üretimden itibaren döngüsü; yayımı ve tüketimi ve bu noktadan tekrar üretime katılmasını içine alan çerçeve, sosyal epistemolojinin kapsamı içerisinde değerlendirilmektedir (Shera, 1973: 96).

Sosyal epistemolojinin kapsamına giren kütüphane ve bilgi hizmetleri, bibliyografik ve enformatik sistemler ve uygulamalar içerisinde, kayıtlı bilginin kullanımını mümkün olduğu oranda olanaklı kılmayı amaçlıyorlarsa, bu kapsamda aşağıdaki unsurları dikkate almak giderek önem kazanmaktadır:

1. Bilişsel problemler: İnsan nasıl bilir?
2. Sosyal problemler: Toplum nasıl bilir? Kişisel bilgi nasıl sosyal bilgiye dönüşür bağlamında sosyo-psikolojik unsurların doğası. Toplumsal bilginin oluşumu. Toplumlardaki bilgi değişimi ve bu değişimin uzantısı olarak farklılaşan bilgi gereksinimlerinin saptanması;
3. Farklı dönemlerde ve farklı kültürel iklimlerde oluşan ve değişen bilginin felsefi ve tarihsel yönünün belirlenmesi;

4. Var olan bibliyografik teknikler ve uygulamalar ile iletişim proseslerinin ilişkisini ele alarak, bu sistemleri geliştirmenin yollarının saptanması (Shera, 1973: 97).

Shera kütüphanecilerin, sosyo-epistemolojik içerikle oluşturacakları felsefi açılımlarının kütüphanecilerin '*entelektüel silahı*' olduğundan söz etmektedir. Bu silahın doğru kullanımı, bir taraftan toplumsal bilgi gereksiniminin istenildiği biçimde karşılanmasını sağlayabileceği gibi, diğer yandan kütüphanecilerin felsefi temellerini güçlendirmelerine yardım edecektir. Her bilimsel disiplin gibi, felsefesini doğru oturtan; sosyal varlığını ve bu varlığı zorunlu kılan etkenleri, var olduğu koşullara göre doğru belirleyip, bu çerçevede politikalarını saptayan kütüphane ve bilgi bilimleri varlığını her alanda kabul ettirebilecektir (Shera, 1973: 97).

Kütüphane ve Bilgi Bilimlerinde Bilgi Olgusu: Sosyal Üretimin Hizmet Dönüşümünde Hammadde Olarak Bilginin Nitelikleri

Kütüphane ve bilgi bilimleriyle epistemoloji arasındaki karşılıklı ilişkiyi, toplumsal ve dolaylı olarak ekonomik etkenler içerisinde değerlendirmenin ardından, kütüphane ve bilgi bilimlerinde bilginin nasıl ele alındığına değinmek yararlı olacaktır.

Kütüphane ve bilgi hizmetleriyle ilgilenen araştırmacıların, yüzyılın ikinci yarısına kadar doğrudan bilgi (information) üzerinde fazlaca durmadıklarından söz edilmektedir. 50'li yıllarla birlikte kütüphanecilerin bilgiyi (information); karşılıklı iletilebilme özelliği olan nesne olarak tanımladıkları dile getirilmektedir. Sonraki tanımlamaların, bilginin toplumsal yönü ve toplumun bilgiye olan gereksinimi doğrultusunda belirlendiği üzerinde durulmaktadır. Kütüphanelerin, giderek bilgi hizmetlerini bina içerisinde yürütülen hizmetlerin ötesinde algılamaya başlamalarıyla da, bilginin problem çözümü ve analitik olarak hizmet gereksinimlerin belirlenmesinde araç olarak tanımlanmaya başlanması dikkat çekmektedir (Wellish, 1972:471-72).

Kütüphane ve bilgi bilimlerinde bilgi tanımlamalarının yürütülen bilgi hizmetleri doğrultusunda gerçekleşmesi, tanımlamaların farklı kategorilerde ele alınmasına yol açmıştır. Ancak ön plana çıkan unsurlar, bilginin (information) yapısı, işlenebilmesi ve mesaj olarak iletilebilmesi noktalarında düğümlenmektedir. Örneğin Long, (1991:494) bilgiyi (information); kağıt ya da herhangi bir ortam üzerinde anlaşılabilir şekilde kaydedilebilen ve iletilebilen veriler topluluğu olarak tanımlamaktadır. Long, toplanmış, düzenlenmiş ve anlamlı bir şekilde ifade edilmiş verilerin bilgi (information) olduğu üzerinde durmaktadır.

Kullanıcı perspektifinden de bilgi tanımlamalarına rastlanmaktadır. Kullanıcı perspektifinden bilgi (information), gerçek verilerin ortaya konması, öneri fikir, kitap dergi gibi fiziksel nesne, yazılı ya da sözlü iletişimde mesajın taşındığı kanal ve son olarak alıcının düşünce yapısında değişiklik yaratabilecek herhangi bir form olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak kütüphanecilik açısından bilgi:

- Farklı formda kaynaklardan elde edilebilen;
- Herhangi bir araştırma konusuna yönelik tanımlanıp sınıflandırılabilen;
- Gereksinimler doğrultusunda erişim olanakları sağlanan veriler topluluğu olarak tanımlanmaktadır (Röhde, 1986:51-52).

Kütüphane ve bilgi bilimlerinde bilgi (information) üç farklı açıdan değerlendirilmektedir.

1. Mesaj olarak bilgi: Anlamalı ve iletimi gerekli olan bilgi;
2. İşlem olarak bilgi: Bilginin sağlanması ya da üretilmesi, depolanması, saklanması, düzenlenmesi, sınıflandırılması ve yayılması ya da erişim olanağı sağlanması;
3. Doküman olarak bilgi: Çözümleyici, ortaya koyucu, durum ifade edici verileri içeren bilgi formlarının özelliklerine göre bilgi türleri. (Wellish, 1972:18).

Kütüphane ve bilgi bilimlerinin de doğrudan içerisinde olduğu “bilgi” tartışmalarından birini de; veri, enformasyon, bilgi, bilişim ve “wisdom” gibi kavramların açıklanması oluşturmaktadır (Rubin, 1995:40). Olgular üzerinde düşünülmüş, şekillendirilmiş, yapılandırılmış verilere bilgi (knowledge) denmesi gerektiği üzerinde bir uzlaşımın olduğundan söz etmek mümkündür. Yine ilerde değinileceği gibi bilginin (knowledge) algıda bir değer değişimine yol açması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. “Enformasyon” olarak bilgi ise, yukarıda birinci maddeden de anlaşılacağı gibi ileti değeri de taşımaktadır. İletiler duyular yoluyla algılanır ve çözümlenir. Bilgi (knowledge) ise duyular yoluyla algılanan iletilerin (enformasyonun) çeşitli etkileşimler sonucu organize edilmiş biçimini oluşturmaktadır. Bilginin anlamının ancak bir kişi onu sağladığı anda varolabileceğinden söz edilmektedir (Shera, 1972: 116-118). Öte yandan daha önceki bölümlerde değinildiği gibi nesnelere bilgisi kişilerden bağımsız olarak da vardır. Yani olgular bizim düşüncelerimizin sonucu değil kendi varoluş koşullarının sonucudurlar. Ancak olgulara ait bilginin (information), kişisel ve toplumsal hale dönüşmesiyle (knowledge) bilginin anlam kazanacağı ve mesaj anlamının ötesinde kişisel ve toplumsal değer değişimlerine yol açabileceği gerçeği, bilginin (knowledge) varlık koşulunu toplumsal bir içeriğe büründürmektedir. Bireysel ve toplumsal etkile-

şimlerle, kişinin algısal ve zihinsel çözümlerinin ürünü olan bilgi (knowledge); keşifler, buluşlar, yeni ürünler ya da yeni yaklaşımlar biçiminde kendisini gösterebilmektedir.

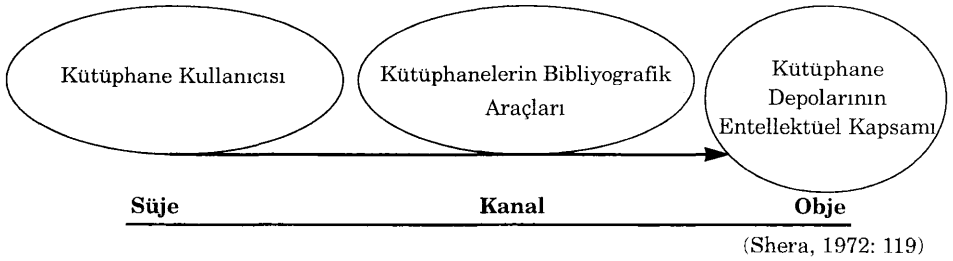
Kütüphane ve bilgi bilimlerinde yer alan bilginin doğru olarak belirlenmesi için, veri enformasyon ve bilgi tanımlarının yapılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda "veri"; enformasyonunun yapıtaşı olarak da ifade edilmektedir. Sayılar, cümleler, semboller bileşkesi verileri meydana getirmektedir. Enformasyon ise, hukuktan uzak iletişime, genetikten tıba kadar pek çok disiplinde farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Çeşitli iletişim kanallarıyla gelen enformasyonun, kişilerin davranışlarını etkileme ve farklı etkiler yaratarak bilişsel süreçlerin sonucu doğru ya da yanlış bilgiye dönüşme durumu göstermesi, günümüzde "*enformasyon güçtür*" deyişini güçlendirmektedir. Yine enformasyon güncel kullanımda bilgilendirme etkinliği (enformasyon anlamında) ya da iletişim etkinliği için de kullanılabilir. Kütüphaneler de kullanıcılarını bilgilendirerek enformasyon hizmeti vermektedirler. Kütüphaneler için enformasyon verileri organizasyon, sınıflama ve erişim olarak da tanımlanmaktadır. Bilgi (knowledge), enformasyonun yapılandırılmış biçimi olarak da algılanmaktadır. Yapılandırılmış, şekillendirilip anlamlı hale getirilmiş veri ve enformasyon topluluğu olarak da adlandırılabilir. Bilgi, çalışmanın da ana eksenini oluşturmaktadır. "Wisdom" (yarar sağlayan bilgi (knowledge)) da bilgi tanımlamaları içerisinde yer almaktadır. "Wisdom" genel olarak yaşamın herhangi bir alanında yarar sağlayan bilgi olarak tanımlanmaktadır. "Wisdom" olarak bilginin; genellenebilir, toplumsal ve sosyal çevre için geçerli bir yarara (benefit) sahip olması beklenmektedir. Bireysel, toplumsal ve nesnel gerçekliğin ürünü olarak ortaya çıkan bilgi hiyerarşisinin; veri, enformasyon, bilgi ve wisdom piramidinde yükseldiğini söylemek sanırız yanlış olmaz. Yine kütüphanelerin sosyal bir kurum olarak kişilerin ve genel olarak hizmet verdiği toplumun yararı için var olduğu gerçeğiyle, "wisdom" kapsamında da bilgi hizmeti verdiğini söylemek mümkündür (Rubin, 1998:40-42).

Bilgiyi (knowledge) yapılandırılmış formda tanımlandığında, ortaya başka bir sorun çıkmaktadır. Bilgi üretimi kişisel, toplumsal, tarihsel vb. proseslerin sonucu yine bir birey tarafından ortaya çıkarılıyorsa, bilgi aynı zamanda ikinci eldir. Yani doğrudan kaynaktan değil o kaynaklardan yararlanarak üretilmektedir. Bu noktada ortaya, üretilen bilginin otorite ve doğruluğu sorunu çıkmaktadır. Çalışmada ele alınan bilginin sınırları, kaynağı, doğruluğu vb. gibi sorular ve yanıtları doğrudan otorite sorunuyla ilişkili olarak da düşünülebilir. Yine kütüphane ve bilgi hizmetleriyle uğraşan kişiler, her ne kadar tarafsız olduklarını ifade etseler de, seçimin olduğu her ortamda otorite ve doğruluk kriterlerine gereksinim vardır. Bilişsel otorite (cognitive authority) ya da epistemolojik otorite sorunuyla, kişiselden top-

lumsala bir evrim sürecinin ürünü olan kütüphane ve bilgi hizmetlerinde otorite sorunu, aynı kökte ve benzer amaçta birleşmekte ve yine benzer formleri kullanarak sorunlarına çözüm aramaktadırlar (Rubin, 1998:43)

Kütüphane ve bilgi hizmetleri bu döngünün (kişiselden toplumsala bilgi döngüsü) sosyal proses aşamasını oluşturmaktadır. Tıpkı kişisel bilgi döngüsü gibi, kütüphane ve bilgi hizmetlerini de obje-süje ikileminde tanımlamak mümkündür. Burada süje; birey (kullanıcıdır), obje; sosyal bilginin çerçevesini oluşturan tüm araçlar ve bilginin nihai şekli olarak tanımlanırken, kanal kütüphane ve bilgi hizmetleri olarak belirlenmektedir.

Şekilde görülen ilişkiler bina olarak kütüphane olgusunun bir tarafa itildiği koşullar için de geçerlidir. Yine kanal içerisinde aracı olarak ne tür hizmet anlayışı verilirse verilsin, sosyal bilginin yayımında ve kullanımında organize her çaba, bilimsel ve teknik olarak kütüphane ve bilgi hizmetleri kapsamında olmak zorundadır. Çünkü kütüphane ve bilgi bilimleri, sosyal bilginin sağlanması, organizasyonu, yayımı ve erişimini kendi çalışma sınırları olarak belirlemişlerdir.

Çalışmanın ikinci bölümü başka bir sayıda yayımlanacaktır. Yine genel olarak çalışmanın sonucu ve değerlendirilmesi aynı sayıda yer alacaktır.

KAYNAKÇA

- Benge, Ronald C. (1970). *Libraries and cultural changes*. London: Clive Bingley.
- Budd, John M. (1995). "An Epistemological foundation for library and information Science", *Library Quarterly* 65 (3). [Çevrimiçi] Elektronik adres: http://web2.infotrac.london.galery...=28!xrn_8_0_A17162181?sw_aep=hu
- Dick, Archie L.(1999). "Epistemological position and library and information science", *Library Quarterly* 69 (3). [Çevrimiçi] Elektronik adres: http://web2.infotrac.london.galery... n=3!_1_0A55128483?sw_aep=hu
- Descartes, Rene. (1974). *Felsefenin ilkeleri*. Çev. Mehmet Karasan. İstanbul:MEB.

- Felsefe ansiklopedisi: Kavramlar ve akımlar.* (1976) Haz.Orhan Hançerlioğlu. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hançerlioğlu, Orhan. (1987). *Düşünce tarihi.* İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Heyligen, F. (1993). *Epistemology: Introduction.* [Çevrimiçi] Elektronik adres:<http://perpene1.vub.ac.be://EPISTEME>
- Grünberg, Teo. (1970). *Anlam kavram üzerine bir deneme.* Ankara: DTCF Yayınları.
- Kant, Immanuel. (1983). *Bilim olarak ortaya çıkabilecek her metafiziğe prolegomena.* Çev. I. Kuçuradi ve Y.Örnek. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Kemp, D.A. (1976). *The Nature of information knowledge: Introduction for librarians.* London: Clive Bingley.
- Leibniz, G.W. (1967). *Monoloji.* Çev.Suut Kemal Yetkin. İstanbul:MEB.
- Long, Larry. (1991). *Introduction to computers and information processing.* Engwood: Prentice Hall.
- Malmjsjö, Anders. (1996). "Information seeking behaviour and development of information systems: A contextual view", *Information Seeking in Context* August: Tampere: 14-16.
- Marchall, Godon. (1998). *Sosyoloji sözlüğü.* Çev.Osman Akınbey. İstanbul: Derya Kömürücü Bilim ve Sanat Yayınları
- Özlem, Doğan. (1995). *Felsefe ve doğa bilimleri.* İzmir: İzmir Kitaplığı.
- Rohde, Nancy F. (1986). "Information needs", *Advance in Librarianship Ed. W.Simonton XIV:49-70.* Orlando: Academic Press.
- Rubin, Richard E. (1995). *Foundations of library and information science.* New York: Neal-Schuman Pub.
- Shera, Jesse H. (1972). *The Foundations of education for librarianship.* New York: A Wiley- Becker and Hayes Pub.
- (1973). *Knowing books and men; knowing computers too.* Littleton: Libraries Unlimited.
- Tepe, Harun. (1990). *Ontolojik yaklaşım açısından R. Carnap ve N.Hartmann'da bilgi ve doğruluk sorunu.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Yenişehirlioğlu, Şahin. (1992). *Bilgi kuramı (Epistemoloji).* Ankara: Alkım Yayınları.
- Wellish, H. (1972). "From information science to informatics: A Terminological investigation", *Journal of Librarianship IV (July):157-187.*